

*Adam Chajewski*¹

*Klub na rzecz Europy Środkowo-Wschodniej
przy Uniwersytecie Warszawskim, Warszawa, Polska*

Między proto-Trójmorzem a neo-Jagiellonizmem – konceptje organizacji państw Europy Środkowo-Wschodniej po wybiciu się na niepodległość, prezentowane na łamach miesięcznika politycznego „Niepodległość”²

Wprowadzenie

Tworzone w drugiej połowie lat siedemdziesiątych XX w. luźne ugrupowania kwestionujące rzeczywistość realnego socjalizmu, nazywane demokratyczną opozycją, tj. Polskie Porozumienie Niepodległościowe (PPN); Komitet Obrony Robotników (KOR), później Komitet Samoobrony Społecznej „KOR” (KSS „KOR”); Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela (ROPCiO); Ruch Wolnych Demokratów (RWD); Ruch Młodej Polski (RMP) nie prowadziły działalności stricte politycznej. Publikowały różnego rodzaju opracowania i ekspertyzy (PPN), piętnowały naruszenia praw człowieka, upominały się o prawdę historyczną, głosiły hasła suwerennościowe. Na tym tle wyróżniała się utworzona 1 września 1979 r. Konfederacja Polski Niepodległej (KPN), która głosiła jawnie program niepodległościowy. Powstanie „Solidarności” i późniejsza jej konfrontacja z władzami, ograniczyła znaczenie demokratycznej opozycji.

Wprowadzenie stanu wojennego radykalnie zmieniło sytuację. Powstały wtedy setki organizacji przeciwstawiających się komunistycznym represjom. W przeważającej większości były to organizacje o pro-

---

¹ <https://orcid.org/0009-0003-5038-6837>

² Archiwalne egzemplarze miesięcznika politycznego „Niepodległość” są dostępne na portalu niepodleglosc.org (<https://niepodleglosc.info>) w zakładce Archiwum miesięcznika politycznego „Niepodległość”) – skany numerów 1–100 w formacie pdf, teksty numerów 1–24 pod hasłem „Spis treści”. Ponadto część artykułów zamieszczonych w miesięczniku została opublikowana w wydawnictwie zatytułowanym *Niepodległość: Miesięcznik polityczny, Warszawa–Kraków: Wybór z pierwszych 28 numerów*, opracował Józef Darski [Jerzy Targalski], Polonia Book Fund LTD, Londyn 1985.

filu związkowym. Powstawały jednak również organizacje o charakterze politycznym jawnie głoszące program niepodległościowo antykomunistyczny.

Organizacja „Niepodległość”

Jednym z ugrupowań o ambicjach politycznych, jakie powstały po wprowadzeniu w Polsce stanu wojennego, była organizacja wydająca miesięcznik polityczny „Niepodległość”. W datowanym na wrzesień/październik 1983 r. numerze 21/22 tego miesięcznika Kierownictwo i Redakcja Ugrupowania, przedstawiły projekt „Założeń Programowych”³. W rozdziale III, w pkt. 8 głosiły one „Dla zapewnienia stabilizacji w Europie, za pożądane uważamy utworzenie na terytorium Europy Środkowej i Wschodniej organizmu równouprawnionych państw typu EWG (OPEŚiW)”⁴. Ugrupowanie to w stan wojenny weszło deklarując zamiar utworzenia radykalnej partii politycznej o skrajnie antykomunistycznym oraz niepodległościowym (w wydaniu giedroyciowym) charakterze. Szczegółowy jej program wypracować miała publicystyka miesięcznika.

Antykomunizm na łamach pisma głoszone jawnie i bez osłonek. Program niepodległościowy był w miesięczniku przedstawiany konsekwentnie, zdecydowanie i kategorycznie. W ostatecznej wersji „Założeń Programowych” deklarowano to lapidarnie: „Niepodległe państwo polskie nie istnieje. PRL jest jedynie formą administrowania ziemiemi polskimi przez ZSRR oraz zespołem instytucji powołanych w celu eksploatacji polityczno-ekonomicznej i zsovietyzowania społeczeństwa polskiego.”⁵

Demonstracyjną i oczywistą manifestacją programu niepodległościowego była winieta miesięcznika – dumny, drapieżny orzeł umieszczony na szarfię z nazwą pisma NIEPODLEGŁOŚĆ (Rys. 1).

Zarówno z powodu tego programu, jak i identyfikacji z miesięcznikiem, środowisko to, mimo kilku przekształceń i perturbacji organizacyjnych i wynikających z tego zmian nazwy⁶, zawsze w nazwie umieszczało

---

³ *Założenia Programowe*, „Niepodległość”, nr 21–22, IX–X.1983, s. 1–3.

⁴ Tamże, s. 2; OPEŚiW – Organizacja Państw Europy Środkowej i Wschodniej.

⁵ *Założenia Programowe, I*, „Jedność w różnorodności – propozycja platformy współpracy opozycji polskiej”, „Niepodległość”, nr 28, IV.1984, s. 27.

⁶ Organizacja „Niepodległość” 11 listopada 1984 r. powołała Liberalno-Demokratyczną Partię „Niepodległość” [LDPN]. Po roku doszło w LDPN do rozłamu. W jego rezultacie z partii zostało usunięte środowisko warszawskie. Funkcjonowało ono dalej

Rys. 1. „Niepodległość”, nr 24 z grudnia 1983 r.

Źródło: archiwum autora.

hasło „NIEPODLEGŁOŚĆ”. Ponadto „Niepodległością” nazywało się samo i tak było potocznie w ówczesnym podziemiu nazywane.

W okresie, kiedy formułowano „Założenia Programowe” kluczowe dla ugrupowania struktury – „Kierownictwo” i „Redakcję” – tworzyli:

1. „Kierownictwo”: Jerzy Targalski „Antoni”/„Dziwny” (lider ugrupowania), Stanisław Kotowski „Bronek” (szef techniki, odpowiedzialny za druk miesięcznika), Norman Pieniążek „Janek” (odpo-

---

jako „Niepodległość” – Organizacja Liberalnych Demokratów (N-OLD), kontynuując wydawanie miesięcznika „Niepodległość”. Należy zaznaczyć, że niniejszy tekst odnosi się do koncepcji formułowanych na łamach tego miesięcznika przez N-OLD.

wiedzialny za kontakty zagraniczne), Maria Słowikowska „Zosia”/„Grażyna” i Tomasz Kołodziejcki „Franek” (odpowiedzialni za kolportaż i zaopatrzenie). Współpracował z nimi Tomasz Dangel „Grzybowski” (odpowiedzialny za kontakty ze strukturami terenowymi – oddziałami). Na początku roku 1984 Jerzy Targalski ze względów zdrowotnych wyjechał z Polski na Zachód, gdzie funkcjonował jako „Józef Darski”.

2. „Redakcję”: Norman Pieniążek „Janek”, Adam Chajewski „Marian”/„Antoni Nowotniak” (sekretarz Redakcji i redaktor techniczny), Witold Gadomski „Jarosław” oraz Stanisław Rojek „Wacek”.

Koncepcja Organizacji Państw Europy Środkowej i Wschodniej w myśli politycznej Organizacji „Niepodległość”

Pierwsze sugestie

Cytowany powyżej postulat „Założeń Programowych”, głoszący potrzebę utworzenia „na terytorium Europy Środkowej i Wschodniej organizmu równouprawnionych państw typu EWG”, nie wziął się z jakiejś nagłej i niespodziewanej iluminacji. Koncepcja ta pojawiała się już w nr. 3. „Niepodległości” z marca 1982 r.⁷, gdzie zasygnalizowano ten zamysł pisząc: „W interesie Polski jest powstanie demokratycznej Konfederacji /związku państw/ Europy Środkowo-Wschodniej, w której odgrywalibyśmy rolę podobną do pełnionej przez zjednoczone Niemcy w Europie Zachodniej /EWG/.”

Kilka miesięcy później, w nr. 8–9. z sierpnia-września 1982 r., koncepcja ta została zarysowana znacznie bardziej precyzyjnie. W retorycznie zatytułowanym artykule *Czy sama Polska może być niepodległa?*⁸ L.M. [Jerzy Targalski] rozważając „problem kierunków polityki zagranicznej, jakie należałoby obrać, aby zapewnić naszemu krajowi TRWAŁĄ niepodległość”, postulował przebudowę „stosunków geopolitycznych w Europie Środkowo-Wschodniej.”

---

⁷ Autor niezidentyfikowany [prawdopodobnie Jerzy Targalski], *Polemiki – Stefana Bratkowskiego posłanie do Leonida Breżniewa*, „Niepodległość”, nr 3, III.1982, s. 12.

⁸ L.M. [Jerzy Targalski], *Czy sama Polska może być niepodległa?*, „Niepodległość”, nr 8–9, VIII–IX.1982, s. 10–11.

Kwestia przebudowy „stosunków geopolitycznych w Europie Środkowo-Wschodniej” była motywem przewodnim publicystyki „Niepodległości” od 3. do 100. numeru. Problematyka ta nie została całościowo opracowana. Zarys geopolitycznych koncepcji ugrupowania „Niepodległość” przedstawił Konrad Knoch w monografii dotyczącej drugoobiegowych pism liberalnych w rozdziałach: „Geopolityka w «Niepodległości»”⁹ oraz „Sprawy międzynarodowe w ujęciu Organizacji Liberalnych Demokratów”¹⁰. W żadnej mierze nie wyczerpał jednak tematu.

Dyskusja programowa – Założenia Programowe

Przedstawiony przez Kierownictwo i Redakcję w nr. 21–22 „Niepodległości” projekt „Założeń Programowych” stanowił „materiał wyjściowy do dyskusji w kręgach [...] naszych (t.j. „Niepodległości” – ACh) czytelników, sympatyków i zwolenników, w wyniku której – mamy nadzieję – będziemy mogli ostatecznie sformułować P R O G R A M naszego ugrupowania”¹¹. W celu jak najszerszego rozpropagowania „Założeń” wydrukowano 500 egzemplarzy jako druk odrębny. Zostały one rozprowadzone w środowisku Ugrupowania oraz – poprzez kolportaż – wśród sympatyków. Ponadto „Założenia” drukowano w kilku kolejnych numerach miesięcznika¹². Zaproszenie do dyskusji spotkało się dużym odzewem czytelników i środowiska.

Widowym wyrazem tej dyskusji były fragmenty listów do Redakcji zamieszczane na łamach miesięcznika wraz z komentarzami. W kwestii Europy Środkowo-Wschodniej był to artykuł Wojtka Wojskowego [Stanisława Rojka] pt. *Europa Przyszłości*¹³, w którym, po analizie sytuacji politycznej w Europie, pisał: „Już dziś należy podjąć działania na rzecz sojuszu zniewolonych narodów Europy wschodniej i środkowej, przekształconego w przyszłości – po rozgromieniu imperializmu sowieckiego – w mniej lub bardziej luźną formę federacji czy konfederacji. Polska

---

⁹ Knoch Konrad, *Pisma liberalne drugiego obiegu w Polsce w latach 1979–1990*, IPN, Warszawa 2015, s. 312–316.

¹⁰ Tamże, s. 316–320.

¹¹ *Założenia Programowe*, „Niepodległość”, nr 21–22..., dz. cyt., s. 1.

¹² „Niepodległość”, nr 23, XI.1983, str. 1–3; nr 25, I.1984, str. II–III. (okładka); nr 26, II.1984, str. II–III. (okładka).

¹³ Wojtek Wojskowy [Stanisław Rojek], *Europa przyszłości*, „Niepodległość” nr 26, II.1984, s. 11.; także *Niepodległość: Miesięcznik polityczny...*, dz. cyt., s. 169–71.

więc już teraz musi działać na rzecz wyzwolenia Ukrainy, Białorusi, Litwy, Łotwy i Estonii [...].

W praktyce, oprócz wymienionych już państw, w składzie Wspólnoty Europy Środkowo-Wschodniej widzielibyśmy jeszcze Czechosłowację, Węgry, Rumunię i ewentualnie Jugosławię, Bułgarię oraz Albanie. Powołanie nowej Wspólnoty Europejskiej stworzyłoby – po Rosji i Unii Zachodnioeuropejskiej – trzecią siłę gospodarczą, polityczną i militarną broniącą wspólnie interesów tych narodów [...].”

Najważniejsze wątki dyskusji programowej oraz jej rezultaty zostały zaprezentowane w nr. 28 „Niepodległości”¹⁴ z kwietnia 1984 r. Głównym materiałem numeru były fragmenty 17 listów, wybranych spośród wielu nadesłanych do Redakcji, opatrzone komentarzami sekretarza redakcji Adama Chajewskiego. Czytelnicy odnosili się w nich do różnych kwestii. W sześciu listach znalazły się uwagi i propozycje dotyczące porządku politycznego w Europie Środkowo-Wschodniej. Różniły się one zdecydowanie co do meritum.

Szeroki zakres proponowanej przez „Niepodległość” organizacji politycznej naszej Europy (od Estonii do Albanii) nie wzbudził entuzjazmu korespondentów. Minimalistyczną wizję zaproponowała GRUPA V, sprowadzając ją do współpracy z bliskim Południem¹⁵: „Dlaczego «N» sprowadza stosunki z Czechami i Słowakami wyłącznie do uznania kształtu granic, nie proponując nawet zawarcia umowy, nie mówiąc już o sojuszu z Czechosłowacją. Czyżby stosunki z Czechosłowacją, która jest, były mniej ważne niż stosunki z Ukrainą, o której przyszłości jeszcze nic nie można powiedzieć”.

Podobnie wątpliwości zgłaszał Stefan Ambivalentny, pisząc: „Druga sprawa to szanse ewentualnego wschodnio-europejskiego odpowiednika EWG. Otóż jest tak, że narody tej części świata jednocy teraz ucisk sowiecki. Ale czy po odzyskaniu niepodległości nie odżyją dawne (dość naturalne zresztą) orientacje. [...] Tak naprawdę to najwięcej wspólnych interesów mamy i możemy mieć z Czechami i dlatego proponuję od tej fuzji zacząć budowę drugiego EWG”¹⁶.

Była jednak wypowiedź zdecydowanie koncepcję sojuszu Środkowo-europejskiego wspierająca. I to w wydaniu maksymalistycznym. „Polska

---

¹⁴ *Drodzy Czytelnicy*, „Niepodległość”, nr 28, IV 1984, s. 3–24.

¹⁵ Tamże, s. 23.

¹⁶ Tamże, s. 15.

powinna natomiast wejść do federacji państw środkowo-wschodniej i południowo-wschodniej Europy (Litwa, Łotwa, Estonia, Białoruś, Ukraina, Czechosłowacja, Węgry, Bułgaria, Rumunia, Jugosławia, Austria, Grecja – jest to program optymalnie optymistyczny)” – postulował Alfa¹⁷.

Jako alternatywa pojawił się natomiast „formułowany niekiedy kategorycznie, program federacyjny” optujący za koncepcją neo-restytucyjną wspólnej Rzeczypospolitej Polaków, Ukraińców, Białorusinów i Litwinów. Szczególnie mocno podnosił tę kwestię Stanisław, uznając za „strategiczny cel” dla „polityki międzynarodowej niepodległej Polski” dążenie do „stworzenie państwa federalnego wraz z narodami zamieszkującymi ziemie przedrozbiorowej Rzeczypospolitej”¹⁸.

Najdalej idącą, wykraczającą poza literę „Założeń Programowych”, była propozycja Jana Łukaszowa: „Ponadto, poza stworzeniem organizacji ekonomicznej, konieczne będzie powołanie Europejskiej Wspólnoty Obronnej, zastępującej oba istniejące dziś pakti i nie obejmującej ani Rosji, ani USA i Kanady. Osią wspólnoty powinna być «wielka czwórka»: Francja, Niemcy, Polska i Ukraina, należeć zaś winny do niej wszystkie państwa europejskie od Portugalii po Finlandię i Kaukaz. Niepodległa Europa winna być wolna zarówno od wojsk sowieckich jak i amerykańskich i zdolna do przeciwstawienia się ewentualnej agresji sowieckiej zarówno przez własną moc obronną jak i przez sojusz z USA i Chinami”¹⁹.

Z jednej strony propozycja Jana Łukaszowa poszerzała tematykę „Założeń” o kwestie bezpieczeństwa militarnego całej (niesowieckiej) Europy, z drugiej strony była naiwnie symetryczna, postulując niepodległą Europę wolną „zarówno od wojsk sowieckich jak i amerykańskich” oraz zdolną „do przeciwstawienia się ewentualnej agresji sowieckiej”.

Ostatecznie w radykalnie przeformowanych „Założeniach Programowych” postulat odnoszący się do kształtu przyszłego porządku politycznego i ekonomicznego na obszarze państw Europy Środkowo-Wschodniej nie uległ zmianie i brzmiał: „Dla zapewnienia stabilizacji w Europie, za pożądane uważamy utworzenie na terytorium Europy Środkowej i Wschodniej organizmu równouprawnionych państw typu Zachodnioeuropejskiej Wspólnoty Gospodarczej”²⁰.

---

¹⁷ Tamże, s. 20.

¹⁸ Tamże, s. 5.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże, s. 26, (pkt. II.B.5. *Założeń...*).

Dyskusja programowa – dopracowywanie koncepcji

W nr. 40 „Niepodległości” ukazał się krótki tekst Redaktora Dyżurnego [Adama Chajewskiego] odnoszący się do kwestii terminologicznych²¹: „Wśród diskutowanych w prasie niezależnej «pomysłów politycznych»²² pojawiają się także projekty solidarnej współpracy w toczonej z komunistycznym zniewoleniem walce o wolność narodów... A właśnie! Narodów «BLOKU»? Narodów «Obozu»? Narodów «Międzymorza»²³?, Narodów Europy Środkowej i Wschodniej²⁴? Żaden z tych terminów nie wydaje się najszcześniejszy.”

Po rozważeniu tych propozycji oraz używanego przez Zespół „Głosu”²⁵ i Czesława Miłozza²⁶ terminu „Europa Środkowa”, Redakcja opowiedziała się za tym ostatnim. Odtąd w publicystyce „Niepodległości” używany był termin „Europa Środkowa”.

W następnych numerach „Niepodległość” podtrzymywała w swojej publicystyce koncepcję odrębnej organizacji państw naszego regionu. Przy czym koncepcja ta została bardzo szczegółowo, a zarazem stosunkowo precyzyjnie, przedstawiona w obszernym artykule Artura Wieczystego pt. *Czy Polacy mogą «pieriestroić» się na niepodległość*²⁷. Jego część czwarta, zatytułowana „Polityczny porządek «Naszej Europy»” zawierała rozważania na temat rozwoju sytuacji po militarnym i politycznym wycofaniu się Sowietów z Europy Środkowej. W takim przypadku stworzyłoby to „na tych terenach próżnię polityczną trudną do wypełnienia przez konkurujące ze sobą i skonfliktowane lokalne struktury polityczne. Zwłaszcza, że załamanie się «pax sovietica» w «Naszej Europie» automatycznie otwiera puszkę Pandory pretensji terytorialnych, [...]”.

---

²¹ Redaktor Dyżurny [Adam Chajewski], *Europa...???*, „Niepodległość”, nr 40, IV.1985, s. 16.

²² Termin Macieja Poleskiego.

²³ Zob. publicystyka Ugrupowania „Wolność, Sprawiedliwość, Niepodległość”, zwłaszcza *Międzymorze* Marcina Mięguszowieckiego [Grzegorza Kostrzewy-Zorbasa], „Myśl Niezależna”, nr 2/21, 1984, s. 5–8.

²⁴ Termin używany dotychczas w publicystyce „Niepodległości”.

²⁵ „Głos” nr 2/43, V/VI 1983, *Zasady*: „Polska nie jest częścią Europy Zachodniej. (...) Współtworzyliśmy wraz z sąsiednimi narodami Europę Środkową [...]”.

²⁶ Miłozz Czesław, *O podboju*, [przedruk z londyńskiego „Aneksu”], Wydawnictwo „Unia”, Warszawa 1984.

²⁷ Artur Wieczysty, *Czy Polacy mogą «pieriestroić» się na niepodległość*, „Niepodległość”, nr 80, VIII.1988, s. 9–11.

Rezultatem takiego biegu wydarzeń mogłaby być bałkanizacja Europy Środkowej, [...] uzyskanie hegemonii przez któreś z większych państw hamowane byłoby skutecznie przez koalicję pozostałych, realnie wydają się tylko dwa stabilizujące sytuację rozwiązania:

1. Polityczny i militarny powrót Sowietów czyli «pax sovietica» w innej nieco formie [...].
2. Indywidualne przyłączenie się poszczególnych państw Europy Środkowej do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej. To rozwiązanie, mimo że nieporównanie korzystniejsze od sowieckiej hegemonii, nie byłoby także optymalnym, między innymi dlatego, że: „ustawiałoby kraje Europy Środkowej na pozycji petenta a nie partnera EWG”.

Dlatego „jedynym optymalnym sposobem politycznej organizacji uwolnionej od sowieckiej dominacji Europy Środkowej byłoby utworzenie analogicznej do Europejskiej Wspólnoty Gospodarczej [...] Wspólnoty Państw Europy Środkowej”.

W konkluzji autor pisze: „Sukces integracji środkowoeuropejskiej miałyby także niebagatelne znaczenie dla Europy jako całości. Zintegrowana i świadoma swoich wartości Europa Środkowa miałaby bowiem do odegrania niezwykle istotną rolę – pomostu między Wschodem i Zachodem Europy chociażby ze względu na obecność w jej kulturze obu tych tradycji. Nie muszę chyba dodawać, że ani zbałkanizowana, ani «wmontowana» w EWG Europa Środkowa roli takiej odegrać nie będzie w stanie”.

W tym czasie publicyści „Niepodległości” nawiązywali do postulatu samodzielnej politycznie Europy Środkowej przy różnych okazjach. I tak np., w nr. 90–91 nr. pisma, odpowiadając na list związanego z miesięcznikiem „Suczasnist”²⁸ Tarasa Kuzio, „najbardziej filoukraiński członek redakcji” [Adam Chajewski] napisał: „My Polacy, często, kiedy mówimy o wspólnocie politycznej «naszej» Europy, słyszymy, że w Środkowej i Wschodniej Europie federować się chcą tylko Polacy i Rosjanie. Niżej podpisanemu obawy przed «federowaniem» się z Polakami wydają się przesadzone. Choćby dlatego, że we wspólnocie, w której weźmie udział

---

²⁸ „Suczasnist” („Сучасність” czyli „Współczesność”) – ukraiński miesięcznik emigracyjny o orientacji antykomunistycznej i niepodległościowej.

Polska i Ukraina nie będzie państwa (narodu) dominującego. Polacy w niej nic nie załatwią bez zgody Ukrainy, i na odwrót”²⁹.

Kwestia współpracy Państw Europy Środkowo-Wschodniej na Konferencji w Ramsau

Wydaje się, że na przełomie lat 1988/1989 kwestia przyszłej współpracy wolnych państw Europy Środkowo-Wschodniej – przynajmniej w wymiarze politycznym – stała się przedmiotem dyskusji w gronie kilku warszawskich organizacji podziemnych³⁰, przygotowujących wspólną Konferencję polskich i emigracyjnych organizacji niepodległościowych oraz rządu RP na uchodźstwie. Konferencja³¹ miała miejsce w maju 1989 r.³² „gdzieś w Europie”³³. Jej uczestnicy wystosowali jedenaście dokumentów³⁴, m.in. odezwy „Do Litwinów i Polaków na Litwie”³⁵ oraz „do narodów Europy Środkowo-Wschodniej”³⁶. Ta ostatnia głosiła: „Ufamy, że nasza współpraca polityczna będzie kontynuowana po odzyskaniu niepodległości i stanie się podstawą nowego, sprawiedliwego a zarazem stabilnego ładu nie tylko w Środkowo-Wschodniej, lecz w całej Europie”³⁷. Stwierdzenie to można interpretować w różny sposób. Jednakże wykładnia, że odnosi się ono do zinstytucjonalizowanej współpracy państw Europy Środkowo-Wschodniej, wydaje się całkowicie uprawniona.

---

²⁹ Artur Wiczysty – najbardziej filoukraiński członek redakcji [Adam Chajewski], „Do wydawców „Suczasnisti”, „Niepodległość”, nr 90–91, VI–VII.1989, s. 32.

³⁰ Polska Partia Niepodległościowa, „Niepodległość” – Organizacja Liberalnych Demokratów, Ruch Polityczny Wyzwolenie, Grupa Polityczna „Samostanowienie”, Unia Demokratów „Baza”.

³¹ Domagalski Włodzimierz, *Konferencja opozycji niepodległościowej w Ramsau (maj 1989 r.). Niezgoda na paktowanie z komunistami*, 23.01.2014, <https://historia.interia.pl/prl/news-konferencja-opozycji-niepodleglosciowej-w-ramsau-maj-1989-r-,nId,1093715> [dostęp: 10.06.2023].

³² *Komunikat*, „Niepodległość”, nr 92, VIII.1989, s. 2.

³³ „Faktycznie w położonej w austriackich Alpach znanej miejscowości wypoczynkowo-treningowej – Ramsau am Dachstein.

³⁴ „Niepodległość”, nr 92..., dz. cyt., s. 2–8.

³⁵ Tamże, s. 8.

³⁶ Tamże, s. 5–6.

³⁷ Tamże, s. 6.

Koncepcje współpracy Państw Europy Środkowo-Wschodniej

Odrębna organizacja równoważna EWG – koncepcja Ugrupowania Niepodległość

Parę miesięcy później do kwestii Europy Środkowej odniósł się Wojciech Cyryl CYWILNO-WOJSKOWY [Stanisław Rojek] podtrzymując, ograniczoną terytorialnie do obszaru tzw. Imperium Jagiellońskiego³⁸, koncepcję „Niepodległości”: „Pora spróbować wrócić do starej koncepcji sojuszów wojskowych i politycznych krajów Europy Środkowej. Czas nie zdewaluował tej koncepcji. Polska, Czechosłowacja, Węgry, w przyszłości może Bałtowie, Białorusini i Ukraińcy – to naturalni sojusznicy. [...] Polska już teraz musi popierać wybijanie się na niepodległość państw bałtyckich, udzielając im niezbędnej pomocy i formalnie uznać ich niepodległość”³⁹. Powstała w ten sposób „trzecia siła w Europie – to rzeczywista gwarancja naszej niepodległości, to ochrona militarna przed Niemcami i Rosją.”

Wejście w skład EWG – radykalnie przedefiniowana koncepcja Ugrupowania Niepodległość

Tymczasem niewiele później, bo w opublikowanym w nr 100. „Niepodległości”⁴⁰, datowanym na 15 lipca 1990 r., artykule podpisanym już nie pseudonimem a własnym nazwiskiem, Adam Chajewski uznał lansowaną przez „Niepodległość” koncepcję odrębnej od EWG organizacji państw Europy Środkowej za nierealną, pisząc: „wygląda na to, że proponowane powyżej (przez „Niepodległość” – ACh) koncepcje Wspólnoty Środkowoeuropejskiej były tylko miłymi sercu fantazjami. Na

---

³⁸ Obszar Królestw Polskiego, Czeskiego, Węgierskiego oraz Wielkiego Księstwa Litewskiego, wraz z przyległościami, w których w pierwszej połowie XVI w. władzę sprawowali Jagiellonowie.

³⁹ Wojciech Cyryl CYWILNO-WOJSKOWY [Stanisław Rojek], *Bez hysterii i bez lęku*, „Niepodległość”, nr 95–96, XI–XII.1989, s. 14.

⁴⁰ Numer 100. „Niepodległości”, symbolicznie zamykający działalność Ugrupowania, rozpowszechniany był 12 grudnia 1990 r., w trakcie wernisażu wystawy „Grafika podziemna Teresy i Mariusza Wieczorkowskich – grafików, którzy robili oprawę graficzną „Niepodległości” oraz zamieszczali na łamach miesięcznika satyryczne rysunki od nr 30 z czerwca 1984 r. do nr 51 z marca 1986 r. Wystawa odbywała się w miejscu symbolicznym, bo w Muzeum Historii Polskich Ruchów Niepodległościowych i Społecznych w Warszawie, czyli w dawnym Muzeum Lenina.

kierunku wschodnim, osłabienie sowieckiej władzy wcale nie zaowocowało antykomunistyczną solidarnością zniewolonych narodów, odmroziło natomiast wszelkie konflikty. Litwini, zamiast szukać poparcia dla swej, odzyskanej dopiero niepodległości, odmawiają praw «swoim» Polakom [...], Białorusini kwestionują istnienie polskiej mniejszości i wspominają coś o Białostoczczyźnie. Ukraińcy wieszają podczas swoich kongresów flagi z herbami polskich miast (Chełma i Przemyśla), publikują mapy z Ukrainą rozciągającą się do nowego Sącza... Na kierunku południowym mamy raczej do czynienia z konkurencją każdego z tych krajów o względy Zachodu. Wygrywaną oczywiście przez Zachód”⁴¹.

W takiej sytuacji „wydaje się więc, że Polska ma tylko jedno wyjście. Zdecydowanie i konsekwentnie opowiedzieć się za przystąpieniem do Wspólnoty Europejskiej”.

Ponadto „ta, wyrażana wyżej opcja europejska wzmocniona powinna być poprzez opcję atlantycką wyrażającą się w dążeniu do włączenia się w struktury militarne mogące zapewnić całej Europie (nie tylko Polsce) bezpieczeństwo. W chwili obecnej byłby to wyłącznie Pakt Północnoatlantycki, którego pełnoprawnym członkiem Polska powinna starać się zostać”.

No cóż, wygląda na to, że teoretycznie słuszne i zarazem romantyczne, koncepcje polityczne przegrały z twardymi realiami.

Wejście w skład EWG – koncepcja Porozumienia Centrum

Istotnym wydarzeniem publicznym, kiedy kwestia politycznej przyszłości Polski w Europie została wyartykułowana jednoznacznie, był I Kongres Porozumienia Centrum, który odbył się w lutym 1991 r. W przyjętym w trakcie Kongresu Programie Polityki Zagranicznej „O suwerenną i bezpieczną Polskę” znalazł się następujący postulat:

„III. Polska pragnie przystąpić do struktur świata zachodniego i główne zadania skoncentruje na możliwie szybkim uzyskaniu pełnego członkostwa we Wspólnocie Europejskiej.

Nasza racja stanu nakazuje, aby sprawę włączenia Kraju do Wspólnot Europejskich zharmonizować z polityką wewnętrzną oraz poszanowaniem narodowych interesów i tradycji”⁴².

---

⁴¹ Chajewski Adam, *Opcja europejska*, „Niepodległość,” nr 100, 1990, s. 73–74.

⁴² Bobrowski Ryszard, Chajewski Adam, Kleniewski Jerzy, Kostarczyk Andrzej, Rójek Stanisław, *Materiały Programowe Porozumienia Centrum przyjęte na I Kongresie Porozumienia Centrum*, bez miejsca i roku wydania (bmv, brw).

Ponadto „uważamy za konieczne nawiązanie przez nasz Kraj ściślejszej współpracy z NATO, łącznie z rozpoczęciem procesu przystępowania do tej organizacji”⁴³.

Pozornie wydarzenie to wykraczałoby poza zakres tego opracowania, gdyby nie to, że wśród pięciu autorów podpisanych pod tym Programem znaleźli się Adam Chajewski i Stanisław Rojek⁴⁴. Można by tu doszukać się poglądu, że było to przeniesienie w realia Polski pookrągłostołowej koncepcji wypracowywanej w antykomunistycznym i niepodległościowym podziemiu lat osiemdziesiątych XX wieku.

EWG-bis i NATO-bis – koncepcja Lecha Wałęsy

Ostatnim wydarzeniem politycznym, kiedy kwestia partykularnej organizacji politycznej i militarnej niepodległych państw Europy Środkowej i Wschodniej pojawiła się w debacie publicznej, były zgłoszone rok później, z inicjatywy ówczesnego prezydenta RP Lecha Wałęsy, koncepcje EWG-bis i NATO-bis. W miarę szczegółowo okoliczności zgłoszenia tej koncepcji przedstawił ówczesny minister spraw zagranicznych RP Krzysztof Skubiszewski⁴⁵. Miało to miejsce 30 marca 1992 r., kiedy w trakcie wizyty w Niemczech w rozmowie „z prezydentem Richardem von Weizsäckerem, ku zdziwieniu wszystkich obecnych [...], prezydent Wałęsa począł mówić o potrzebie powołania do życia EWG-bis i NATO-bis⁴⁶”. Koncepcje te były wątpliwe politycznie, niedookreślone merytorycznie i zupełnie nieprzygotowane PR-owo. W rezultacie zostały faktycznie zignorowane przez zainteresowane strony, eksponujące (np. rząd Jana Olszewskiego) jako cele polskiej polityki zagranicznej, wejście w skład EWG i NATO, bez żadnych dodatkowych określników typu „bis”.

Podsumowanie

Należy zaznaczyć, że inicjatywa Lecha Wałęsy miała niewiele wspólnego z koncepcjami „Niepodległości”. Wynikała ona z przekonania

---

⁴³ Tamże, s. 96.

⁴⁴ Tamże, s. 98–99.

⁴⁵ Skubiszewski Krzysztof, *Stosunki między Polską i NATO w latach 1989–1993 zyczynek do historii dyplomacji w III Rzeczypospolitej*, 2005, <http://www.skubi.net/nato.html> [dostęp: 10.06.2023].

⁴⁶ Tamże.

Wąłęsy o braku „gotowości Zachodu do przyjęcia Polski i innych nowych demokracji do Wspólnoty Europejskiej i Sojuszu”⁴⁷ i miała przełamać panujący w tej kwestii „impas”⁴⁸. Natomiast, zgodnie z koncepcją „Niepodległości” powstanie odrębnej organizacji państw Europy Środkowej i Wschodniej, miało ułatwić wyeliminowanie wpływów sowieckich z tego obszaru. Co więcej, odrębna organizacja dawała, zdaniem „Niepodległości”, większe szanse na uniknięcie hegemonii, silniejszych ekonomicznie, militarnie i politycznie, państw Europy Zachodniej, którą to kwestię Wąłęsa ignorował.

Patrząc na dzisiejsze problemy, jakie mają państwa naszej Europy ze skrajnie niedemokratycznymi – bo przez nikogo niewybranymi – biurokratami unijnymi oraz wykorzystującymi, niezgodnie z duchem i literą unijnych traktatów, swoją hegemonistyczną pozycję unijnymi mocarstwami (Niemcy i Francja), można tylko wyrazić ubolewanie, że w dyskusji programowej ugrupowania „Niepodległość” kwestia ta była ledwie sygnalizowana, zaś wśród polskich elit politycznych negocjujących przystąpienie Polski do EWG nie pojawił się nawet cień refleksji na temat takich zagrożeń.

Bibliografia

Dokumenty

- Odezwa do narodów Europy Środkowo-Wschodniej*, „Niepodległość”, nr 92, VIII.1989.
Założenia Programowe (wersja pierwotna), „Niepodległość”, nr 21–22, IX–X.1983,
nr 23, XI.1983, nr 25, I.1984, nr 26, II.1984, nr 28, IV.1984.
Założenia Programowe. II. Polska jutra. Propozycja programu Polskiego porozumienia Politycznego, „Niepodległość”, nr 28, IV.1984.

Druki zwarte

- Bobrowski Ryszard, Chajewski Adam, Kleniewski Jerzy, Kostarczyk Andrzej, Rojek Stanisław, *Materiały Programowe Porozumienia Centrum przyjęte na I Kongresie Porozumienia Centrum*, bmw, brw.
- Darski Józef [Jerzy Targalski] (opracował), *Niepodległość: Miesięcznik polityczny*, Warszawa–Kraków: Wybór z pierwszych 28 numerów, Polonia Book Fund LTD, Londyn 1985.

---

⁴⁷ Tamże.

⁴⁸ polskieradio24, *20 lat temu przystąpiliśmy do NATO. Droga Polski do Sojuszu*, <https://polskieradio24.pl/5/1222/artykul/2276370,20-lat-temu-przystapilismy-do-nato-droga-polski-do-sojuszu> [dostęp: 10.06.2023].

Knoch Konrad, *Pisma liberalne drugiego obiegu w Polsce w latach 1979–1990*, IPN, Warszawa 2015.

Miłosz Czesław, *O podboju*, przedruk z londyńskiego „Aneks-u” dokonany przez Wydawnictwo „Unia”, Warszawa 1984.

Prasa

„Głos”, 1983.

„Niepodległość”, 1982, 1983, 1984, 1985, 1988, 1989, 1990.

Źródła internetowe

portal niepodleglosc.org, „*Niepodległość*” miesięcznik polityczny, <https://niepodleglosc.info/> [dostęp: 28.06.2023].

portal historia.interia.pl, Domagalski Włodzimierz, *Konferencja opozycji niepodległościowej w Ramsau (maj 1989 r.). Niezgoda na paktowanie z komunistami*, 23.01.2014, https://historia.interia.pl/prl/news-konferencja-opozycji-niepodleglosciowej-w-ramsau-maj-1989-r-_nid,1093715 [dostęp: 10.06.2023].

portal polskieradio24, *20 lat temu przystąpiliśmy do NATO. Droga Polski do Sojuszu*, <https://polskieradio24.pl/5/1222/artukul/2276370,20-lat-temu-przystapilismy-do-nato-droga-polski-do-sojuszu> [dostęp: 10.06.2023].

portal skubi.net, Skubiszewski Krzysztof, *Stosunki między Polską i NATO w latach 1989–1993 – przyczynek do historii dyplomacji w III Rzeczypospolitej*, 2005, <http://www.skubi.net/nato.html> [dostęp: 10.06.2023].

Between Proto-Three Seas and Neo-Jagiellonism – Concepts of the Organization of Central-Eastern European Countries after Regaining Their Independence Formulated within the Pages of the Political Monthly Magazine “Niepodległość”

Summary

Group operating in the Polish Underground in the 1980s that presented a vision of political order in Central-Eastern Europe after the countries of this region regained their independence was the organization “Niepodległość”. The discussed “Programmatic Assumptions” of the group (around the turn of 1983/84) included the demand: “To ensure stability in Europe, we consider it desirable to establish an organization of equal rights states similar to the EEC in Central and Eastern Europe.”

From today's perspective, this concept could be called proto-Three Seas. In the discussion on the “Assumptions,” a counter-concept of a federation in the Baltic–Black Sea area emerged. As it refers to the tradition of the Polish-Lithuanian Commonwealth, it could be called neo-Jagiellonism. Significantly, there was no proposal to join the EEC. The concept of a separate political and economic organization for Central and Eastern Europe, distinct from the EEC, was maintained until the end of 1989. In the first half of 1990, the concept was withdrawn, advocating for Poland's accession to the EEC. This

was the result of observing the anti-integration policies of the Central and Eastern European countries.

Keywords: Political group "Niepodległość", Political monthly "Niepodległość", Central European Commonwealth

(tłum. Beata Zarumna)

Tarp proto-Trijų Jūrų sąjungos ir neo-Jogailaitiškumu – politinio mėnraščio „Niepodległość“ („Nepriklausomybė“) puslapiuose formuluotos koncepcijos Vidurio ir Rytų Europos valstybėms atgavus nepriklausomybę

Santrauka

XX amžiaus aštuntame dešimtmetyje Lenkijos pogrindyje veikęs susivienijimas, kuris pristatinėjo Europos politinės tvarkos viziją Vidurio-Rytų Europos šalims atgavus nepriklausomybę, buvo organizacija „Niepodległość“. Susivienijimo diskusijoms pristatytose „Programinėse prielaidose“ (1983/1984 metų sankirta) atsirado postulas: „Manome, kad stabilizacijai Europoje užtikrinti pageidautina Vidurio ir Rytų Europos regione įsteigti lygiateisių valstybių organizmą Europos Ekonominės Sąjungos (EES) tipo“. Iš šiandienos perspektyvos šią koncepciją būtų galima pavadinti proto-Trijų Jūrų sąjunga. „Prielaidų“ diskusijų metu iškilo Baltijos–Juodosios jūros regiono valstybių federacijos kontrkoncepcija. Ją būtų galima pavadinti neo-Jogailaitiškumu, turinčią ryšį su Abiejų Tautų Respublikos tradicija. Simboliška, kad nebuvo siūlomas įstojimas į EES. Atskiros nuo EES politinės ir ekonominės Vidurio Rytų Europos regiono valstybių koncepcija buvo puoselėjama iki 1989 metų pabaigos. 1990 metų pirmojoje pusėje šios koncepcijos atsiskyta postuluojant prisijungimą prie EES. Tai buvo Vidurio ir Rytų Europos valstybių politikos, nukreiptos prieš integraciją, stebėjimo rezultatas.

Raktažodžiai: politinis susivienijimas „Niepodległość“, politikos mėnraštis „Niepodległość“, Vidurio Europos Bendrija

Między proto-Trójmorzem a neo-Jagiellonizmem – koncepcje organizacji państw Europy Środkowo-Wschodniej po odzyskaniu przez nie niepodległości formułowane na łamach miesięcznika politycznego „Niepodległość”

Streszczenie

Ugrupowaniem funkcjonującym w polskim Podziemiu lat 80., które prezentowało wizję politycznego porządku w Europie Środkowo-Wschodniej po odzyskaniu przez kraje tego regionu niepodległości, była organizacja „Niepodległość”. W poddanych pod dyskusję „Założeniach Programowych” ugrupowania (przełom lat 1983/84) znalazł się postulat:

„Dla zapewnienia stabilizacji w Europie, za pożądane uważamy, utworzenie na terytorium Europy Środkowej i Wschodniej organizmu równouprawnionych państw typu EWG”.

Z dzisiejszej perspektywy koncepcję tę można by nazwać proto-Trójmorzem. W dyskusji nad „Załoženiami” pojawiła się kontrkoncepcja federacji na obszarze bałtycko-czarnomorskim. Jako nawiązująca do tradycji Rzeczypospolitej Obojga Narodów można by nazwać ją neo-Jagiellonizmem. Znamienne, że nie proponowano wejścia w skład EWG. Koncepcja odrębnej od EWG politycznej i ekonomicznej organizacji obszaru Europy Środkowej i Wschodniej podtrzymywana była do końca 1989 r. W pierwszej połowie 1990 r. z koncepcji tej się wycofano postulując przystąpienie Polski do EWG. Był to rezultat obserwacji antyintegracyjnej polityki państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Słowa kluczowe: ugrupowanie polityczne „Niepodległość”, miesięcznik polityczny „Niepodległość”, Wspólnota Europy Środkowej